

עיונים במקרא

הרב ישראל דנדרוביץ
מגיד שיעורי הירושלמי בקול הדף
ערד

אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם

השאלה שבה חידד בעל 'נחפה בכסף' את תלמידו הצעיר שלימים נודע כרבינו החיד"א, ושאותה גם שאל הנגיד רבי אבא'לי זוסמאן את חתנו הגאון רבי חיים הכהן רפפורט אב"ד אוסטרדא, מובאת ב'מדרש תלפיות' בשם בעלי התוספות: אם דבריו של בלעם שאמר: 'אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב' מעידים על נפשו הרחבה המתאוה לממון, כיצד אמר רבי יוסי בן קיסמא: 'אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ומרגליות טובות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה'?

בקטנותי הקשה לי

גם במעלליו יתנכר נער, הגאון המופלא רבי חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל, ובוצין מקטפיה ידיע כי לגדולות נוצר. מופלאים הדברים שבהם מתאר אביו את בנו שהיה ילד שששועים' והטה שכמו לסבול עולה של תורה, והוא מספר כי "כבן שש כבן שבע, ותחל רוח ה' לפעמו, הכיר את בוראו ויכר יוסף בידיעת בית רבו ולא ימיש מרחובה", עד שזכה להיות "נכנס ובא לו בסוד קדושים רבה, בן פורת יוסף".

את תלמודו קנה רבינו מפי דודו הגאון רבי יונה נבון בעל 'נחפה בכסף', אשר אף הוא מפליא בשבח טל ילדותו: "האי צורבא מרבנן בידעו ומכירו קאמינא, לו זרוע עם גבורה, אשר בצאתו מרחם קדשוהו שמים קידושי תורה, עסיק באורייתא תדירא בהיות דאביי ורבא זאת חוקת התורה, גם בלילה לא שכב לבו כלב הארי ויהי ער כחשיכה כאורה".

הקשר ההדוק בין הרב והתלמיד, מלבד שהוא ניכר היטב בגילויי האהבה המיוחדים וההדדיים, כשרבינו החיד"א מפליג בשבח רבו בפתח ספרו של הרב 'נחפה בכסף' (קושטא תק"ח) ובמקומות נוספים שהוא מזכיר את שמו, הוא גם בא לידי ביטוי במובאות הרבות שרבינו החיד"א מעתיק משמועתו ומביא את חידושי תורתו.

כיון שאביו ורבו של רבינו החיד"א הבחינו בכשרונותיו העלויים כבר בהיותו רך בשנים, הם החכימוהו באוצרות תורה ודעת לרוב, וספי להו כתורא מכל מכמני התורה.

במאמרינו זה נתייחס לקושיה מענינת שבה חידד הרב את תלמידו, ואשר הגיעה לידיו על ידי רבינו עצמו שכתבה בספרו 'חסדי אבות וראשי אבות' (ליוורנו תקמ"ו) תחת הכותרת 'בקטנותי הקשה לי מורי הרב ז"ל'.

מבחן ה'נפש רחבה'

כמעט ואין לך אדם מישראל שאינו מכיר את הסיפור הנודע ממסכת אבות (פ"ו מ"ט): "אמר רבי יוסי בן קסמא, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ופגע בי אדם אחד, ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום. אמר לי: רבי, מאיזה מקום אתה? אמרתי לו: מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני. אמר לי: רבי, רצונך שתדור עמנו במקומנו? ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב, ואבנים טובות ומרגליות. אמרתי לו: בני, אם אתה נותן לי כל כסף וזהב, ואבנים טובות ומרגליות שבעולם, איני דר אלא במקום תורה".

שאל הגאון רבי יונה נבון את תלמידו, כיצד יכול היה רבי יוסי להשתמש בביטוי: "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם" המראה לכאורה על נפש רחבה וחמדנית? וכי לא כך למדנו את המקרא שנאמר (במדבר כב, יח): "ויען בלעם ויאמר אל עבדי בלק, אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל" וגו'. ופירש רש"י: "מלא ביתו כסף וזהב - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים".

מפורש יוצא, שהתבטאות בסגנון של 'מלא ביתו כסף וזהב' מראה על נפש רחבה המתאוה לממון אחרים, וכל שכן התבטאות רחבה יותר שאומר "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם". כיצד יכול היה רבי יוסי בן קסמא לכלול ניסוח צורם שכזה בלקסיקון דבריו?

הקשה לי חותני

שאלה זו ששאל הרב את תלמידו, מצאנו גם שנשאל בה חתן מאת חמיו - הגאון הנודע רבי חיים כהן רפאפורט אב"ד אוסטראה מחמיו הנגיד הנודע לתהילה רבי אבא'לי הכהן זוסמאן.

כותב תולדות גדולי אוסטראה, רמ"מ ביבער, בספרו 'מוזכרת לגדולי אוסטראה' (ברדיטשוב תרס"ז, עמוד 247) מספר לנו על דמותו של רבי אבא'לי: "הרב המופלג נדיב ושוע מוהר"ר אבא'לי הכהן, כשמן תורק שמו נודע ומפורסם בישראל, מופלג גדול בתורה ועשיר מפורסם בתבל, וזה לשני שולחנות, תורה וגדולה במקום אחד עולה, ירא ה' באמת גבר דחיל חטאין אוהב ומוקיר רבנן... וצדקת פזרונו בישראל ידוע לכל בני עירנו, אשר עד היום יזכירו את שמו בהדרת כבוד ונקרא בשם 'רבי אבא'לי דער

גרויסער", וזכה לבנים וחתנים מופלגים בתורה".

אחד מחתניו היה הגאון רבי חיים הכהן, וכך מספר על כך רמ"מ ביבער (שם, עמוד 296): "אשר בערך בשנת תק"נ לקח את בתו הרבנית מרת ציפורה נולכן היו קורים אותו בעירנו ר' חיים צפורה'ס". אומרים אמור אשר הרב ר' אבאלי הפריז לו נדוניה סך אלף אדומים, ושם בבית חותנו הגביר ישב ר' חיים ולמד תורה לשמה מתוך הרחבה".

בקונטרס דברי האגדה 'אוצרות חיים', שנדפס בסוף ספר השו"ת 'מים חיים' (זיטומיר תרי"ח), מספר המחבר הגאון רבי חיים רפאפורט על שאלת חמיו על דברי רש"י על הפסוק "מלא ביתו כסף וזהב" - "למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים", וז"ל: "הקשה לי חותני הרב המופלג המנוח מו"ה אבא כהן ז"ל [הוא בן הרב מו"ה פסח בהגאון מוהר"ר יהודה חתן הגאון מו"ה יוקב מזרע הגאון הגדול מו"ה פייבוש מקראקא שהביאו הט"ז בהלכות ראש השנה, והיתה מנוחתו כבוד בעיר קראקא בשנת שע"ח, זכר כולם לברכה], הא מצינו גבי רבי יוסי בן קיסמא (בפרק שנו חכמים) שאמר: 'אפילו אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם אין אני דר אלא במקום תורה', ודאי שדרך גוזמא אמר, אם כן בבלעם נמי נימא דילמא דרך גוזמא אמר".

בשם בעלי התוספות

דעת לנכון נקל שבשאלה זו הוסיפו והשתעשעו עוד רבים מגדולי עולם, אולם המקור המוקדם ביותר שמצאתי לשאלה זו הוא שהביאו כן בשם רבותינו בעלי התוספות. הגאון הנודע בעל 'שבט מוסר' בספרו 'מדרש תלפיות' (אומיר תצ"ו. אות ב ענף בלעם), מביא שמצא ב'כתיבת יד' כדלהלן: "התוספות הקשו, וכי נפשו של רבי יוסי בן קסמא היה רחבה, דקאמר אם אתה נותן לי כל כסף וזהב שבעולם איני דר אלא במקום תורה".

נראה כי זהו המקור הקדום ביותר שעוסק בשאלה מרתקת זו אשר כפי שראינו הייתה רגילה על שפתי החכמים כשאלה לחידודא נאה ומאתגרת. ובמאמרינו זה נמצא שלל רב מתוך מגוון התירוצים שנאמרו בזה על ידי גאוני הדורות, ואתו עמו תירוץ חדש דאשתכח באפרקסתא דעניא דילן.

למעלת התורה

בסוף הספר 'כהונת עולם' (קושטא ת"ק) מהגאון רבי משה הכהן מקושטא, נדפס גם קונטרס בשם 'אמרי שפר' ותוכו רצון דרושים נפלאים מחידושי חמיו הגאון רבי שמואל פרימו, אשר כידוע דברי תורתו מתבדרים רבות בפיות רבותינו גדולי האחרונים ובראשם החיד"א והמשנה למלך ועוד.

בפתיחת הדרוש 'למעלת התורה' שנתן ר"ש פרימו (בפרשת בהר) הוא מקשה את

קושיה זו: "יש להבין, דחם ושלום נפשו רחבה לומר אם אתה נותן לי כל כסף וזהב, דהא על דרך זה נתגנה בלעם שאמר 'אם יתן לי בלק מלא ביתי'". ומכיוון שר"ש פרימו מתרץ שם בכמה אופנים ובכלל דבריו מה שכתבו בספרים אחרים, אמרנו לפתוח תחילה בשלשת תירוציו, ומשם בארה, וממנו נפנה לשאר התירוצים שנאמרו בזה.

התירוצי הראשון

בתירוצו הראשון מחלק ר"ש פרימו בין בקשה מציאותית הניתנת להגשמה לבין בקשה שאינה מציאותית כלל. אדם המבקש בקשה מציאותית, יש להתייחס אל דבריו ברצינות מבחינה זו שהוא אכן מתכוון לקבל את מבוקשו, כך שאם הבקשה היא צנועה וסטנדרטית יש מכך ראייה שהמבקש הוא בעל נפש שפלה ורוח נמוכה, ואם הבקשה היא גדולה ויומרנית, הרי שהמבקש הוא בעל נפש רחבה ורוח גבוהה. אבל כשהבקשה אינה מציאותית, בוודאי שאין המבקש מתכוון לקבל דבר שלא יתכן, ולפיכך ברור שאין כוונתו כפשוטו.

מעשה ברור, שבלעם שהתייחס למציאות הגיונית 'מלוא ביתו כסף וזהב' התכוון לכך ברצינות, והראה בכך את נפשו הרחבה שהוא מתאוה לממון הרבה. אולם רבי יוסי בן קסמא שהזכיר את 'כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם' שהיא מציאות שאינה הגיונית בעליל, בוודאי שהוא לא התכוון לומר שהוא חפץ בכך אלא אמר זאת בלשון גוזמה והפלגה בעלמא.

ובתירוצו זה כתב גם בספר 'נחלת יעקב' (סולניק, קראקא ת"ב. פרשת בלק): "דשאני התם דהכל יודעים שלגוזמא אמר כן, שהרי דיבור הוא שאי אפשר לקיימו, דמאין יקח כל כסף וזהב שבעולם, והלא אחרים לא יתנו לו את אשר להם. וכבר האריכו בפרק גיד הנשה (חולין דף צ, ב) בלשון גוזמא עד שמצינו לשון גוזמא בתורה ובנביאים ובמשנה ובברייתא, ע"ש. אבל בלעם לא גזים במה שאמר 'מלא ביתו כסף וזהב' שהוא דבר שאפשר לקיימו... ומדאמר מלא ביתו, שמע מינה דלאו גוזמא קאמר אלא ממש קאמר, וממילא שפיר למדנו שנפשו רחבה".

וראייתי לתלמיד החת"ס, הג"ר יהודה מורדן בספרו 'פרי העץ' (מונקאטש תרמ"ז. פרשת בלק), שכתב כן מעצמו והטעימו בתוספת נופך: "דהנה ידוע מה שכתב הר"א אבן עזרא בענין לאו דלא תחמוד, אשר לכאורה איך יתכן ציווי על דבר אשר עולה בלב האדם כמו רגע. וכתב כי ענין חשק יצויר רק על דבר אשר אינו בתכלית הריחוק מן האדם, אבל דבר שהוא בתכלית הריחוק ממנו אין מציאות חשק ותשוקה אליו, כמו אשר לא יחשוק כפרי בת מלך, וכן צוותה התורה אשר כל חפצי חברך יהיו בתכלית הריחוק ממך עד כי לא יצויר אצלך תשוקה אליהם. והנה אני אומר דכל שכן דבר שהוא מן הנמנע לגמרי אשר לא יצויר תשוקה לזה הדבר, ואם כן מובן לנו היטב כי 'מלא ביתו

כסף וזהב' אשר אינו נמנע יצוייר אליו תשוקה וחמדה, אבל 'כל כסף וזהב שבעולם' שהוא דבר הנמנע לקבץ יחד, אם כן לא יצויר תשוקה לזה. ואם כן בשלמא כאן שאמר רק 'מלא ביתו כסף וזהב', שפיר פירש רש"י שהיתה נפשו רחבה ומתאוה לזה, אבל רבי יוסי בן קיסמא שאמר 'כל כסף וזהב שבעולם', מוכח דלא אמרו רק בדרך הפלגה".

כעין התירוץ הראשון

בספר 'מדרש תלפיות' העתיק מכתב יד שבידו את קושיה זו בשם רבותינו בעלי התוספות, והביא שתיצו כתיורץ זה שהבאנו לעיל: "דלא דמי, כי בלעם אמר דבר שיכול להיות, שאמר מלוא ביתו כסף וזהב, אבל רבי יוסי בן קיסמא אמר 'כל כסף וזהב שבעולם' וזה דבר שאי אפשר כי מי יוכל למצוא כל זה, אלא כדי לפרוש ממנו אמר לו כך".

ובעל 'מדרש תלפיות' גופו, כתב לתרץ כעין זה, והוא שלא היה זה רק דיחוי בעלמא כאדם האומר לחבירו על מנת שתבלע קנה של מאה אמה, אלא שרבי יוסי בן קיסמא אמר לו עד כמה לא יתכן הדבר במציאות שהוא יבוא לגור עימו בעירו, ואמר לו שכשם שאי אפשר במציאות שתלקט את כל הכסף והזהב שבעולם ותתנו לי, כך גם לא שייך במציאות שאבוא לגור בעירך, כי אין אני דר אלא במקום תורה.

התירוץ השני

את תירוצו השני תולה ר"ש פרימו בחילוק האם הדברים נאמרו כתשובה להצעה מסוג שכזה או שהיה זה ב'איחערותא דלתתא', ומעצמו הוא שבא להזכיר את ריבוי הכסף והזהב.

הבה נעיין בשליחות של בלק כפי שנאמרה על ידי ה'שרים רבים ונכבדים' (במדבר כב, טז-יז): "כה אמר בלק בן צפור, אל נא תמנע מהלך אלי. כי כבוד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה לי את העם הזה". ועל דברים אלה השיב בלעם ואמר (שם יח): "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור" וגו'.

מפורש כאן, כי מעולם לא הציע בלק לבלעם שהוא ייתן לו כסף וזהב, ורק אמר לו שכבוד יכבדו מאוד תמורת זאת שיקלל את בני ישראל. הראשון שהתחיל לדבר על כסף וזהב היה בלעם הרשע, ואין לך ראייה גדולה מזו על נפשו הרחבה, כי אם הצעתו של בלק לא הייתה כי אם כבוד גרידא, היה לו לבלעם לענות כי גם אם יכבדו בלק בכבוד מלכים אשר אין לשער ואין לתאר, לא יוכל לעבור את פי ה'. אולם בלעם לא ענה כך, אלא מיד היה מענהו בענייני כסף וזהב, ומכך שכל היום היא שיחתו ומוכח שנפשו רחבה ומתאוה לממון.

רבי יוסי בן קיסמא קיבל הצעה מפורשת של כסף וזהב, שכן אמרו לו: "רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות". כיון שכן אף התשובה הייתה צריכה להיות באותו מטבע לשון ולכן ענה לו: "אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה", ולא משום שנפשו רחבה.

ובכן כתב ב'תורה תמימה': "דשם היה המעשה שאיש אחד הציע לפני רבי יוסי שילך לגור בעירו ויתן לו עבור זה אלף אלפים דינרי זהב, ועל זה השיבו רבי יוסי התשובה הנזכרת, ואם כן הוכרח רבי יוסי להשיבו מעין ההצעה, שלא רק שלא יקח אלף אלפים דינרי זהב אלא אפילו כל כסף וזהב שבעולם, מה שאין כן הכא לא הציע בלק לבלעם שיעשרנו בכסף עבור מעשיו, רק הבטיחו שיכבדנו כמו שאמר 'כי כבוד אכבדך', ואם כן הוה ליה לבלעם להשיבו גם כן מעין הצעתו שלא יוכל להתכבד בשום כבוד ולעבור את פי ה', ולמה השיב מעיני כסף, אלא ודאי משום דחומר ממון הוא, וכמו שנודע בטבע שתאות האדם רגילה על לשונו תמיד להזכירה".

בהקשר לתירוץ זה יצוין דבר פלא, שרבינו החיד"א מזכיר את תירוצו זה של ר"ש פרימו במילים 'ועוד תירץ תירוץ אחר והאריך ודרש כברייתא זו', ומיד לאחר מכן הוא כותב 'ועוד אפשר לתרץ'; והנה תירוצו זה הוא אותו תירוץ בדיוק שהוא מגדיר כ'תירוץ אחר', ואיני יודע לפרש דבר זה.

התירוץ השלישי

כיסוד לתירוצו השלישי מביא ר"ש פרימו את דברי הגמרא (ב"ק דף לח, א) המספרת כי בתו של רב שמואל בר יהודה נפטרה רח"ל. הציעו חכמים לעולא שיבוא יחד עימם לנחם את רב שמואל והוא סירב להצטרף אליהם בטענה: "מאי אית לי גבי נחמתא דבבלאי דגידופא הוא, דאמרי מאי אפשר למיעבד, הא אפשר למיעבד עבדי" - דברי הנחמה של הבבליים אינם אלא גידוף כלפי מעלה ח"ו, שכן רגילים הם לומר 'מה יש בידני לעשות' ונראה שאם היה באפשרותם לעשות משהו, הם היו עושים.

ומפורש כאן שאמירה מסוג כזה של מה אוכל לעשות כנגד רצון השי"ת הרי היא חירוף וגידוף כלפי מעלה, ומוכן איפוא החסרון בדבריו של בלעם הרשע שאמר "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'", כי בדבריו אלו הוא אומר שאם אכן היה ביכולתו לעבור על דברי ה' בעבור בצע הכסף וזהב הוא לא היה מהסס לעשות זאת, אלא שפשוט אין הדבר ביכולתו. הרי שחמדת הממון ונפשו הרחבה העבירה את בלעם על דעתו עד שהצהיר שלו היה ביכולתו לעבור את פי ה' הוא היה עושה כך.

אולם רבי יוסי בן קסמא היה בידו להעתיק את מקום מגוריו לאותה עיר, ובכל זאת הוא סירב לעשות כך, ואין זה אלא משום שטוב לו תורת ה' מאלפי זהב וכסף, וכל ריבוי הממון כאין וכאפס לפניו כנגד חשקת התורה שפעמה בליבו.

כעיקר תירוץ זה גם השיב רבינו החיד"א לרבו: "ואני בעניי השבתי, דבלעם אמר 'לא אוכל לעבור' אבל אם היה יכול לעבור היה לוקח ממון הרבה, והכא רבי יוסי אמר 'אם אתה נותן לי כל כסף וזהב איני דר', ונמצא מחפצו ורצונו אינו פונה לכסף וזהב", ובהרחבה יתירה גם השיב כן הגאון רבי חיים הכהן רפפורט לחותנו רבי אבאלי זוסמאן כתשובה לשאלה זו.

התירוץ הרביעי

הגאון רבי אליהו הכהן האיתמרי מתרץ, שאין לומר כי יש בדבריו של רבי יוסי בן קיסמא משום דברי נפש רחבה, כיון שבכוונה תפס להפריז בריבוי הכסף והזהב, שכן מצינו שהתורה מעריכה את לימוד התורה^ק יותר מריבוי עצום של כסף וזהב, ורבי יוסי בלשון חכמים מרפא שבפיו תפס לשון הפסוקים המעריכים את התורה יותר מכל הכסף והזהב שבעולם.

ומקראות ערוכים הם במעלת התורה: "כי טוב סחרה מסחר כסף" (משלי ג יד); "לא יערבנה זהב וזכוכית ותמורתה כלי פז" (איוב כח, יז); "הנחמדים מזהב ומפז רב" (תהלים יט, יא) - "ומשמע מכל כסף שבעולם ומזהב שבעולם, דסתם כסף וזהב קאמר, וכל דבר סתם אין לו שיעור עד השמים ולא יוכל להיות, לכן קאמר כל כסף וזהב שבעולם להגדיל מעלת התורה, וכמו שהביא לראיה (תהלים קיט, עב): 'טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף', כי אינו אומר אלף או ריבוא, רק אמר 'אלפי' שכלל כל העולם כולו, אלף ואלפים עד אין חקר ואין מספר, עד מלוא כל העולם כולו".

התירוץ החמישי

עלה ברעיוני להציע חילוק נוסף בין דבריו של בלעם שהם אכן מסמלים את נפשו הרחבה וגסות רוחו, לבין דבריו של רבי יוסי בן קיסמא המעודנים בלשונם ונקיים מכל שמץ של גסות הרוח.

מסתבר כי שיעור זה של 'מלוא הבית' היה משמש באותם הימים כאמצעי לסמן כמות מסוימת. היתה זו מידה קבועה למדידת יבש, וכדרך שאומרים 'מלוא לוגמיו' כמידה קבועה למדידת לח כך היה 'מלוא הבית' מידה קבועה ליבש, והיה אדם אומר לחבירו קח לך 'מלוא הבית' חיטה או שעורה ותן לי מאה דינרים, וכן על זה הדרך. לו אכן היה בלעם תובע תשלום כשכר טרחתו שיתן לו בלק 'מלוא הבית' כסף

וזהב' לא היה בכך כל בעיה כי את 'כל אשר לאיש יתן בעד נפשו' (איוב ב, ד), ואם אכן אנשי מואב היו מאוימים מבני ישראל שלטענתם היו מלחכים אותם כלחוך השור את עשב השדה, הרי שכוודאי יכול היה בלעם לחבוע את שכרו משלם אם היה מצילם מסכנה זו.

צא ולמד ממיליארדי הדולרים המושקעים על ידי מדינות העולם כדי לקדם את יכולת צבאותיהם להגן על ארצם. המדענים והחוקרים, מפתחי כלי הנשק המשוכללים ויתר תכניות ההגנה, לצד המפקדים והקצינים הוגי אסטרטגיות הלחימה, נהנים ממשכורות ענק, ואין כל ספק ששכרם מגיע להם בדיון ולא בחסד.

גם בלק הציע לבלעם להשתתף בתכנית הגנה על ארץ מואב, וברור שהצעה מסוג כזה מתן שכרה בצידה. כך שבקשה לקבל תשלום על העבודה ב'מלא הבית כסף וזהב' היא בקשה הגיונית לכל דבר ואין בה מסימני נפש רחבה.

אלא שבלעם לא רצה 'מלא הבית כסף וזהב'. שימו לב לנוסח דבריו "אם יתן לי בלק מלא ביתו". בלעם רצה דווקא את כספו וזהבו של בלק - 'מלוא ביתו' ולא 'מלוא הבית', כי בלעם בנפשו הרחבה ובעינו הרעה לא התאוה שיהיה לו ממון הרבה, אלא שיהיה לו את ממונם של אחרים. שכספו של בלק יעבור לרשותו.

וזהו הנפש הרחבה של בלעם שמידתו מידת הרשעים הגורסים כי "שלי שלי - ושלך שלי", ולא זו בלבד שרוצים הם ממון אלא שרצונם הוא דווקא את ממונם של האחרים שיעבור לרשותם. וזה אכן הטענה המופנית לבלעם: אכן על טירחה שכזו מגיע שכר ברמה גבוהה של 'מלוא הבית כסף וזהב' אולם לשם מה היית צריך דווקא את כספו וזהבו של בלק?

ודבר זה למדנו מדיוק לשונו הזהב של רש"י שכתב: "מלא ביתו כסף וזהב - למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים". לפי ההבנה הפשוטה של הדברים היה ראוי לו לרש"י לומר "למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון הרבה", אולם רש"י לא שם את הדגש על ריבוי הממון שבבקשתו, אלא על כך שחמד "ממון אחרים". הרי אומר: לא עצם הבקשה היא מופרכת, כי ברור ופשוט שעל מלאכות מסוימות מגיע שכר הרבה, הנפש הרחבה היא הנפש החומדת "ממון אחרים".

מעתה פשוט החילוק בין בלעם לרבי יוסי בן קיסמא, שכן בדבריו של רבי יוסי בן קיסמא לא שמענו ולא כלום על כך שהוא מעוניין בממונם של אחרים, ולכן אין מקום להקשות על כך שיש בזה משום נפש רחבה וכיוצא בזה, ופשוט.

דבר צחות מהרה"ק בעל אור המאיר

ולסיום דברינו לא אמנע טוב מלהעתיק כאן דבר הלצה יקר ומשובב לב, שפירש

הרה"ק בעל 'אור המאיר' בדין ודברים שהיה בין רבי יוסי בן קיסמא לבין האדם אחד, וכתב: "בדרך צחות, אשר בכאן מוסר השכל לאנשים המתנשאים ומתפארים לקרותם בשם רבי, כאשר נוהג עתה בדור הזה, רבים הם עמי הארץ אשר לא ידעו בין ימינם לשמאלם, ועם כל זה קונים שם לעצמם שם רבי".

ומקודם לכן הוא מקדים את מאמר העולם: "אוי לו למי שהעולם מטעים בו" התמוה, וכי מה חטא אותו האדם שהעולם טועים בו, והיה ראוי לומר שאוי להעולם שהטעות נגד פניהם לטעות באיש בער ולא ידע. אלא הפירוש הוא שהעולם הכניסו בו את הטעות ואף הוא סובר כמותם: "אמנם באמת ידע אנוש בנפשו, או צדיק גמור הוא או רשע, ואם כן מהראוי אפילו אלף אנשים שלא הריחו בו ואינם מכירים את מעשיו, ומשבחים אותו לקרותו בשם רבי, האמת שהטעות נגד פניהם, על כל פנים למה לו להתענג מזה, ונפשו יודעת מאוד ששקר ענו בפניהם, ואין האמת אתם, ואל יכנס הטעות בקרבו שראוי באמת לקרותו בשם רבי, ומי שנבער מדעת והעולם מכניסים בקרבו את הטעות, בודאי אוי לו ואוי לנפשו רעה, כי ידע אנוש בנפשו אם צדיק הוא או רשע, ולזה כיוונו רז"ל אוי לו שהעולם מטעים בו, פועל יוצא, כלומר מכניסים בקרבו את הטעות, והוא ידע האמת, ועם כל זה תועה מדרך השכל וקונה לעצמו שם רבי, ורצונו ליהנות עצה ממנו, וכל העולם יטריחו בשבילו במזון וכסות וכל צרכיותיו המרובים".

זה גם היה חילופי הדברים בין רבי יוסי בן קיסמא להאדם אחד שהיה "מגדולי הדור איש חכם ונבון, ובראותו את רבי יוסי בן קסמא נוהג ברבנות, אמר לו בדרך רמז: רבי, מאיזה מקום אתה - כלומר: מאין קנית לך שם גדול לקרותך בשם רבי. ומאיזה מקום אתה - ומי מלמדך להועיל מגדולי ארץ, ורמז לו מי הכניס בקרבך הטעות". והשיבו רבי יוסי מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני.

"ובראותו כי כן השיב לו, היטב חרה לו, בהנשא את נפשו ותפארת לו מן האדם, לומר מעיר גדול של חכמים וסופרים, וכלפי דבריו אמר לו, כמדומה אני רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו, בראש הקרואים לעמוד במקום גדולים, ועוד רצונך, ואני אתן לך אלף אלפי דינרי זהב וכסף ואבנים טובות ומרגליות, חלף עבודתך ותורתך, כי הוא מהמקבלים שסכנה להם לחשוב מספר קטן, כי אם מספר גדול - אלף אלפים דינרי זהב וכסף, חלף עבודתו". וענהו רבי יוסי, כי לשווא חשדת וטועה אתה בי כי מעולם לא עלה על דעתי ורצוני כך, ובודאי שכל עבודתי בתורה ותפילה אינה לצורך הנאות העולם אלא לצורך גבוה.